

De psychotherapie en haar toekomst binnen de psychiatrie

Een poging tot integratie van nieuwe inzichten

M.G.J. SCHMEETS, A.C. VAN REEKUM

SAMENVATTING De psychotherapie en haar effectiviteit liggen onder vuur. De psychiatrie lijkt zich langzaam van haar af te keren. Recente ontwikkelingen op vele onderzoeksterreinen, waaronder de genetica, lijken echter een belangrijke ondersteuning te vormen voor het behoud van de psychotherapie. De neurowetenschappen trachten de primaire hechtingsrelatie te operationaliseren omdat deze van grote invloed blijkt op functie en structuur van het brein. Een belangrijke taak van de dyade verzorger-kind (de primaire relatie) is de affectregulatie van beiden middels wederzijdse afstemming van dat affect. Op haar beurt blijkt de affectregulatie eveneens van invloed op de functie en structuur van het brein. Informatie uit de primaire relatie, inclusief de affectieve component hiervan, wordt verankerd in wat het procedurele geheugen heet. Het leidt tot algemene manieren van zijn en omgang met de ander, die een leven lang de relatievorming van het individu met de ander bepalen. Recent psychotherapieonderzoek postuleert dat veranderingen in deze procedurele, onbewuste, impliciete schema's een belangrijke werkzame factor van psychotherapie vormen of je nu gedragstherapeut bent of psychoanalyticus. Psychotherapie moet dan ook in de psychiatrie geherwaardeerd worden.

[TIJDSCHRIFT VOOR PSYCHIATRIE 42 (2000) 7, 459-467]

TREFWOORDEN hechting, infantresearch, neurowetenschappen, psychotherapie

De psychotherapie lijkt een opheffingsuitverkoop ten deel te vallen. Zowel binnen de beroepsgroep als in het ggz-veld staat de psychotherapie ter discussie. Opleidingseisen met betrekking tot de psychotherapie kunnen slechts na lange discussies in het Consilium Psychiatricum worden gehandhaafd. Psychotherapie als verstreking in de ggz wordt gemarginaliseerd. Het rapport van Hutschemaekers en Neijmeijer (1998) 'Beroepen in Beweging, Professionalisering en grenzen van een multidisciplinaire ggz', toont terecht de vele overlappings tussen de beroepsgroepen aan. Tegelijkertijd wordt wederom ter discussie gesteld of de psychiater zich met psychotherapie

moet bezighouden. Wij zullen trachten duidelijk te maken waarom wij denken dat het loslaten van de psychotherapie door de psychiatrie een historische vergissing is.

In de neurowetenschappen neemt de wetenschappelijke interesse toe voor de relatie en de invloed die deze heeft op de ontwikkeling van het individu. Dit zal gevolgen hebben voor het wetenschapsmodel. Het huidige wetenschappelijk paradigma wordt voornamelijk ingegeven door het denken in ruimtelijke structuren (Cornelis 1999). Cornelis (1999) postuleert een paradigmatische verschuiving, die plaats zal vinden in deze eeuw. Het nieuwe wetenschappelijk

paradigma zal volgens hem de factor tijd incorporeren in het wetenschapsbeeld. Tevens ruimt hij een doorslaggevende plaats in voor het gevoel als zelfsturend principe van de mens. Met Cornelis in gedachten zouden we willen stellen dat in monocausale verklaringsmodellen de factor tijd ontbreekt: ontwikkeling dus. Psychische aandoeningen hebben over het algemeen een wisselend beloop in de tijd, en ergens is het begonnen.

Wij denken nu reeds aanwijzingen te zien voor deze veranderingen in het paradigma in verschillende deelgebieden van ons vak. In de neurowetenschappen, de *infantresearch* en het psychotherapieonderzoek is reeds zichtbaar hoe ontwikkeling, de factor tijd dus, en de affecten een grotere plaats gaan krijgen dan tot nu toe het geval is geweest.

DE POSITIE VAN DE PSYCHOTHERAPIE

De psychotherapie heeft te kampen met zowel bedreigingen van buitenaf als van binnenuit. De bedreigingen van buitenaf zijn bekend. De overheid lijkt meer begaan met financiële en beheersmatige overwegingen dan met de dreigende zorgvershraling en kwaliteitsverlies. Amper opgenomen als aparte groep in het BIG-register (beroepsbeoefenaren in de gezondheidszorg) wordt de discussie weer volop gevoerd over de plaats van de psychotherapeuten in dat register (Van der Staak e.a. 1999).

Van binnenuit, dat wil zeggen vanuit het ggz-veld, wordt de psychotherapie vaak gezien als onvoldoende wetenschappelijk onderbouwd. Wetenschappelijk onderzoek vindt in verhouding tot andere vakgebieden slechts beperkt plaats.

Beenen (1995) geeft aan dat dit mede te maken heeft met een wezenlijk verschil in attitude tussen de onderzoeker en de clinicus. De laatste is vooral geïnteresseerd in klinische coherentievragen over het patiëntenmateriaal en baseert zich bij voorkeur op gevalsbeschrijvingen. Bekend is dat het daarbij wetenschappelijk

gezien bijna altijd om probleemgevallen gaat.

Beenen uit zich kritisch over het psychotherapieonderzoek. Hij waarschuwt voor schijnwetenschappelijkheid en manipulatie van wetenschappelijke gegevens in het psychotherapieonderzoek, wanneer wetenschappers op het gebied van de psychotherapie zich onvoldoende bewust zijn van de eigen opvattingen over de relatie tussen psychotherapie, wetenschap en maatschappelijke relevantie. Als onderzoeksvragen, methoden en uitkomsten te direct gekoppeld worden aan concrete waarden, zoals geld, ontstaat naar zijn inzien onvermijdelijk een voedingsbodemp voor manipulatief wetenschappelijk onderzoek. De toekomst van de psychotherapie en het psychotherapieonderzoek hangt volgens hem onder meer samen met de mate van acceptatie van deze fenomenen in de samenleving.

Von Sydow en Reimer (1999) komen op basis van een uitvoerige literatuurstudie tot de conclusie dat de attitude van het publiek ten aanzien van de psychotherapie gekenmerkt wordt door zowel verachting als bewondering en een combinatie van beide. Over het algemeen staat de psychotherapeut niet slecht aangeschreven. Uit een grootscheeps opgezet Amerikaans consumentenonderzoek (Roback e.a. 1999) komen de psychotherapeut en ook de psychotherapie er zelfs zeer goed uit.

DE NATURE-NURTUREDISCUSSIE EN DE PSYCHOTHERAPIE

Dat nature en nurture wederzijds afhankelijk zijn en dat de omgeving van invloed is op het gedrag van de mens is al lang bekend, maar lang bleef onduidelijk hoe dan wel. Momenteel heerst over het algemeen in het wetenschappelijk denken de notie dat de genen uiteindelijk van doorslaggevende betekenis zijn. De invloed vanuit de omgeving kan maar beperkt worden geëxpliciteerd. Dit leidt ertoe dat de psychotherapie in deze discussie wetenschappelijk moeilijk een plaats te geven is. Immers, zo lijkt de redenering, het genetisch materiaal ligt vast, daar valt niet

tegenaan te praten. In dat geval is er voor de psychotherapie geen plaats in de wetenschappelijke arena.

Gottlieb (1992) laat echter zien dat de omgeving een directe invloed uitoefent op de genetische expressie, en, sterker, dat ten behoeve van de genetische expressie voldaan moet zijn aan bepaalde omgevingscondities. Deze notie is nog geen tien jaar oud! Middels de genetische expressie kan de omgeving invloed uitoefenen op niet alleen de functie van het brein, maar ook op de architectuur van dat brein. De architectuur van het brein blijkt omgevingsafhankelijk en de invloed van die omgeving houdt niet op met het bereiken van de volwassen leeftijd. De consequentie van deze gedachtegang is dat manipulatie van de omgeving van het individu ook tot veranderingen in de expressie van het genetisch materiaal kan leiden (Kandel 1998). Psychotherapie, gezien als gestructureerde manipulatie van de biotoop van de patiënt, zou dat dus ook kunnen. We komen hier later op terug.

Zo beschouwd wordt de relatie tussen genen en omgeving veel dynamischer. Het brein blijkt plastischer dan oorspronkelijk gedacht. Begrippen als tijd en ontwikkeling kunnen nu veel beter een plaats krijgen. In de kinderpsychiatrie werd hierop al eerder ingespeeld, gelet op de ontwikkeling van de zogenaamde 'developmental psychopathology'. Dat ook de volwassenenpsychiatrie doordrongen raakt van het belang hiervan wordt geïllustreerd door titel, en inhoud, van het editorial van het *American Journal of Psychiatry* van februari 2000: *The Development of Neurodevelopmental Psychiatry* (Rapoport 2000). In dit nummer van het *American Journal* zijn verschillende artikelen opgenomen die de relatie onderzoeken tussen ontwikkelingsprocessen en psychiatrische stoornissen. Cross-sectionele onderzoeken kunnen misleidend zijn; longitudinale onderzoeken verdienen de voorkeur in het psychiatrieonderzoek (Kreamer e.a. 2000).

Hieraan kan worden toegevoegd dat er in de neurowetenschappen sprake is van een herwaardering van de affecten in relatie tot de ontwikke-

ling van het brein (LeDoux 1996). Cognitie en affecten blijken hand in hand te gaan in de ontwikkeling. Beide zaken, ontwikkeling en affecten, zijn bij uitstek aangrijpingspunten van de psychotherapie. Kandel (1999) geeft aan dat in de biologie de twintigste eeuw de eeuw van de genen was, en hij voorspelt dat voor dit vakgebied de eenentwintigste eeuw de eeuw van de psyche zal worden.

Het laten vallen van de psychotherapie door de psychiatrie betekent dan ook een wetenschappelijke misstap. Uiterekend nu de neurowetenschappen toenemend de interpersoonlijke relatie, dus de vroege hechtingsrelatie in hun theorie inbouwen (Schore 1994, 1996).

DE EXPRESSIE VAN HET GENETISCH MATERIAAL

Gottlieb (1992) zegt dat overgangen, transitie, in de ontwikkeling gezien moeten worden als de uitkomst van een complex samenspel tussen genetische invloeden en omgevingsinvloeden, waarbij de input van de omgeving en vooral de timing hiervan een grote rol speelt. De verandering in expressie van genetisch materiaal leidt tot verandering in structuur en in functie van het brein. Een bekend voorbeeld vormt de verandering in de grootte en structuur van de hippocampus, onder meer betrokken bij bepaalde geheugenprocessen, bij de posttraumatische stressstoornis. Het traumaonderzoek staat dan ook in het hart van de nature-nurturediscussie, omdat het laat zien hoe groot de invloed kan zijn van de omgeving zowel op het zich ontwikkelende brein (Perry 1995) als op het volwassen brein (Van der Kolk 1996). Ook in het schizofrenieonderzoek (Brown e.a. 2000), evenals in het onderzoek naar affectieve stoornissen (Van Os e.a. 1997), worden verbanden gevonden tussen gebeurtenissen in de zwangerschap en de perinatale periode en het ontstaan van genoemde psychiatrische stoornissen later in het leven. Kandel (1998) veronderstelt dan ook in zijn zogenaamde 'Framework'-artikel dat de toenemende kennis

over de relatie tussen psychische aandoeningen en veranderingen in de expressie van het genetisch materiaal zal leiden tot vergaande veranderingen in het psychiatrisch paradigma. Ook hier zien we dat de factor tijd een rol speelt: tussen genotypische aanleg en de mate van fenotypische expressie zit de dimensie tijd, dus ontwikkeling.

In zijn artikel 'Biology and the Future of Psychoanalysis' zet Kandel (1999) uiteen hoe de ontdekkingen in de neurowetenschappen eveneens van invloed zullen zijn op een aantal wezenlijke psychoanalytische concepten, die op grond hiervan herzien zouden moeten worden. Tegelijkertijd pleit hij voor een herwaardering van deze psychoanalytische concepten en integratie van deze zowel met de neurowetenschappen als met de cognitieve psychologie. Eén aspect in zijn artikel lijkt vooral van belang voor de psychotherapie en haar toekomst. Het betreft de rol die de affectregulatie speelt in de relatie tussen de vroege ontwikkeling van het individu en het ontstaan van psychopathologie op latere leeftijd.

HET BELANG VAN DE AFFECTREGULATIE VOOR DE GENETISCHE EXPRESSIE

Het is volgens Kandel (1999) gebleken dat lang bestaande veranderingen in mentale functies leiden tot veranderingen in genetische expressie. Bij depressies bijvoorbeeld spelen, naast de genetische aanleg, vroege verliesituaties een voorspellende rol. Verstoringen in de hypofyse-hypothalamus-bijnieras (HHB-as), zoals in de cortisolhuishouding, worden hierbij gevonden. Interessant nu is dat bij langdurige separaties tussen primaire verzorger, meestal de moeder, en kind soortgelijke processen een rol spelen (Kandel 1999). Het lijkt er dus op dat dergelijke separaties middels veranderingen in de regulatie van de HHB-as levenslang de reactie van het individu op stress bepalen.

In de infantresearch, die zich bezighoudt met het (nog) niet sprekende kind, wordt aan de regulatie van het affect van het jonge organisme een belangrijke rol toebedeeld ten behoeve van de

normale gezonde ontwikkeling. Deze regulatie vindt plaats binnen een relatie met een verzorger. Algemeen wordt verondersteld dat het grootste deel van de rijping van het brein plaatsvindt gedurende de eerste vier levensjaren. Veelbelovend is dat neurobiologen toenemend oog krijgen voor het feit dat die rijping plaatsvindt binnen een intense affectieve intermenselijke relatie, namelijk die tussen primaire verzorger en kind.

Spitz (1945), Bowlby (1960) en Harlow (1965) wezen al veel eerder op de cruciale rol van de kwaliteit van de hechtingsrelatie op de psychologische, en wat steeds meer blijkt, de biologische ontwikkeling van de mens. Hechting is in feite slechts de uitwendige en ook meetbare uitkomst van een ingewikkeld proces tussen het kind en de primaire verzorger dat op gang komt in de loop van de eerste twee levensjaren. Bestudering van dit proces laat zien hoe uitwendig, dus zichtbaar, gedrag zoals het aankijken van de baby, het spreken met de baby, en het plezier maken met de baby, zijn directe neurobiologische pendanten heeft (Schore 1994). De overgangen in het gedrag van het jonge kind, de zogenaamde sprongen in de ontwikkeling, waar Spitz (1959) al aandacht voor vroeg op klinische gronden, zijn empirisch valide gebleken (Emde 1976, 1999). Tijdens de overgangen gaat het kind gedrag en emoties vertonen die het nog niet eerder toonde. Oorspronkelijk dacht men dat dit gedrag slechts de expressie is van rijping van specifieke hersendelen, c.q. hersencircuits. De omgekeerde redenering blijkt momenteel evenzeer van toepassing: de nieuw vertoonde patronen van emoties zijn aanleiding, zelfs voorwaarde, voor de aanleg van nieuwe verbindingen en circuits in het brein. Genetische invloeden en omgevingsinvloeden werken hier samen (Gottlieb 1992).

Het gedrag tussen primaire verzorger en kind is dus slechts het zichtbare deel van een proces van rijping en groei waarbij een volwassen, ontwikkeld brein, namelijk dat van de primaire verzorger, de rijping en ontwikkeling van het brein van het kind op specifieke wijze stimuleert.

Met andere woorden, het brein van de pasgeborene maakt gebruik van de sensorische input die afkomstig is van het ontwikkelde brein van de ouder. Rijping van het brein vindt niet autonoom plaats louter op basis van genetische sturing, maar is ervaringsafhankelijk (Schore 1996). Het al of niet aanwezig zijn van specifieke stimuli in de omgeving bepaalt of en wanneer bepaalde functies tot ontwikkeling komen. Op de tijdsbalk van de ontwikkeling van het individu zijn bepaalde sensitieve perioden herkenbaar binnen welke voldoende specifieke sensorische ervaring moet zijn opgedaan om de functie tot ontwikkeling te laten komen. Deze kritische perioden zijn al langer bekend voor het horen en het zien. Voor zaken als het vermogen tot hechting, tot empathie en tot humor worden zulke kritische perioden momenteel gepostuleerd (Schore 1996).

In de relatie tussen primaire verzorger en kind, binnen welke de ervaringsafhankelijke rijping van het brein plaatsvindt, blijkt de wederzijdse regulatie van de affecten een cruciale rol te spelen. Nagenoeg elke kinderpsychiater die met baby's werkt, onderkent het belang van het vermogen van de dyade (de primaire verzorger en het kind) om zowel plezier te maken als om zichzelf tot rust te brengen. Fogel (1982) acht het een zeer belangrijke taak van het eerste levensjaar om toleranter te worden voor langzaam toenemende niveaus van arousal. Het moduleren door de primaire verzorger van de soms heftig opgewonden toestand waarin de baby verkeert, is hierin cruciaal. De psychobiologische afstemming tussen primaire verzorger en kind wordt beschouwd als het mechanisme dat de vorming van de hechting medieert (Field 1985) en zij wordt 'ingeprint', middels de opmaak van de circuits, in het brein.

Deze psychobiologische afstemming verloopt heel subtiel tussen het kind en de primaire verzorger, meestal de moeder. Over het algemeen zullen primaire verzorger en kind elkaar verbaal en non-verbaal volgen in de affectieve toestand van het moment. Dit gevoelsmatig volgen van elkaar wordt 'in-tune-zijn' genoemd, het proces

dat daaraan ten grondslag ligt heet *attunement* (Stern 1985), vertaald als afstemming. De afstemming die lukt, soms mislukt en bij een volgend moment weer wel lukt, vindt plaats in het alledaagse. Gesproken wordt over respectievelijk *in-tune-zijn* oftewel *attunement*, *misattunement* en *reattunement* (Stern 1985; Schore 1994, 1996). Dit proces is niet alleen van essentieel belang voor de psychologische groei en rijping van het kind, maar ook voor de groei en rijping van het brein.

NIEUWE PSYCHOTHERAPEUTISCHE INZICHTEN

Tronick (1998), werkzaam in de *infant-research*, vraagt zich af waarom mensen zo hevig op zoek zijn naar emotioneel intermenselijk contact. Hij vindt het antwoord in de hypothese die hij de *dyadische uitbreiding van bewustzijn* noemt. In dit verband wordt de *dyade* door hem gezien als een open biologisch systeem. Met de *dyadische uitbreiding van het bewustzijn* bedoelt hij dat de wederzijdse uitwisseling van informatie tussen twee breinen niet alleen de complexiteit in ieder brein doet toenemen, maar ook voor ieder brein afzonderlijk noodzakelijk is om op een hoger niveau van functioneren te komen. De bij het jonge kind zo zichtbare behoefte te begrijpen hoe de wereld in elkaar zit, 'getting it right about the world', zoals Emde (1999) dat zo mooi noemt, dooft niet uit met het verstrijken van de kinderjaren, maar blijft een vitale behoefte in het leven van de mens. 'Getting it right' gaat kennelijk beter in relatie met een ander, dat wil zeggen middels informatie-uitwisseling met een ander brein. Deze informatie-uitwisseling brengt ons brein op een hoger niveau van functioneren. *In-tune-zijn* met de ander zou dus een biologisch bepaald streven kunnen zijn. In de vroege kindertijd is goed zichtbaar wat er gebeurt wanneer *misattunement* optreedt: het kind gaat huilen, het organisme raakt gedesorganiseerd. In extreme gevallen zijn de gevolgen bekend: de terugtrekreacties van de aapjes van Harlow en meer recent de volko-

men in zichzelf gekeerde kinderen uit de instituten in Roemenië. Desorganisatie volgt op misattunement. Echter, en dat is nieuw in de gedachtevorming, dit proces stopt niet bij het bereiken van de volwassenheid. De mens is blijvend op zoek naar attunement met een ander en misattunement moet worden gerepareerd.

Wanneer het de ouder-kinddyade in de vroege ontwikkeling van het kind voldoende lukt om de onafwendbare momenten van misattunement te repareren, leidt dit, naast de neurobiologische specifieke functieverandering in het brein, op psychologisch niveau tot het ontstaan van relatief gezonde schema's van zijn met de ander. Gedacht wordt dat deze worden opgeslagen in wat in de cognitieve neurowetenschappen het procedurele geheugen wordt genoemd. Dit procedurele geheugen is onbewust en bevat dus impliciete relationele kennis die zich gevormd heeft in de eerste levensjaren, wanneer de taal zich nog niet heeft ontwikkeld. Deze procedurele kennis blijft volgens Lyons-Ruth (1998) het hele leven door actief. Het procedurele geheugen incorporeert onder andere de vroege objectrelaties, oude schema's, hoe je dingen doet. Hiertegenover staat het declaratieve geheugen, dat vanwege de breinrijping pas actief wordt vanaf het derde jaar en bijvoorbeeld de autobiografische kennis bevat. Kennelijk is een deel van de persoonlijkheid verankerd in niet-bewuste schema's, welke meer van doen hebben met het hoe van ons gedrag en minder met het waarom (Milner 1998; Beebe 1998; Lyons-Ruth 1998).

Fonagy (1999) geeft aan dat inmiddels vele psychotherapievormen onderworpen zijn aan onderzoeken, gecontroleerd en naturalistisch. Gekeken naar de effectiviteit verschillen ze onderling niet veel. Zo constateren Perry e.a. (1999) in hun metastudie naar het effect van psychotherapie bij persoonlijkheidsstoornissen dat, in tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, zowel psychodynamische als cognitieve gedragstherapieën zeer effectief zijn ten aanzien van zowel de vermindering van spanning en klachten, als ten aanzien van de verbetering van het

algehele functioneren. Fonagy (1999) stelt dan ook dat logischerwijs hieruit voortvloeit dat het de relatie moet zijn die de effectieve ingrediënten bevat, want deze is het enige aspect dat de verschillende vormen van psychotherapie met elkaar gemeen hebben. Zo specifiek als men dacht is de werkzame factor dus niet.

PSYCHOTHERAPIE EN HAAR TOEKOMST

De Boston Change Process Study Group, bestaande uit klinici en onderzoekers, zoals Stern, Lyons-Ruth, Tronick en anderen, probeert te komen tot een integratie van concepten uit infantresearch, cognitieve psychologie, systeemtheorie en psychoanalyse. Het onderzoeksgebied van deze Study Group is precies de therapeutische relatie. Zij veronderstelt dat iets anders dan alleen interpretatie of inzicht nodig is om binnen het therapeutische proces verandering teweeg te brengen. Dat 'iets anders' verwijst naar het gebied van het niet-bewuste, het niet-verbale, het impliciete. Het verwijst naar de procedurele kennis over onszelf en de ander. De interactie tussen therapeut en patiënt heeft op een aantal aspecten, vooral daar waar het de verandering in 'schemas-of-being-with-the-other' (Stern 1994) betreft, parallellen met onze vroege relaties. Zoals bovenstaand gezegd, heeft ook de volwassen mens, en dus ook het volwassen brein, de interactie met de ander nodig. En ook op latere leeftijd kunnen er onder meer als gevolg van pathogene invloeden, maar wellicht ook als gevolg van psychotherapie, veranderingen optreden in de genetische expressie met als gevolg veranderingen in structuur en functie van het brein (Kandel 1999).

Net als tussen primaire verzorger en kind wisselen in het contact tussen therapeut en patiënt de momenten van attunement, misattunement en reattunement elkaar af. Stern (1998) heeft het in deze over 'Moving Along', het gewone therapeutische werk dus. Van eminent belang is dat therapeutische proces zijn de zogenaamde 'Moments of Meeting' tussen therapeut en patiënt. 'Moments of Meeting' zijn momenten in

het contact waarop bij beide personen in de therapeutische dyade een verandering teweeggebracht wordt in de procedurele schema's, waardoor het therapeutische proces op een hoger niveau getild wordt. Tronick (1998) noemt deze 'Moments of Meeting' de momenten waarop de dyadische uitbreiding van bewustzijn plaatsvindt. We hebben het dan over affectieve, interactionele processen die een wezenlijke verandering teweegbrengen in onbewuste kennissystemen.

Emotionele processen worden volgens de vigerende stand van wetenschap gezien als informatiesystemen, die op een dynamische wijze geïntegreerd worden in het verloop van het functioneren. Er bestaan meerdere 'feedback loops' binnen en tussen mentale processen, waar perceptie, motivatie, cognitie en actie bij betrokken zijn (Emde 1999). Wederzijdse afstemming is kenmerkend. Hoe meer we te weten komen over dit soort circuits, volgens Emde, des te meer mogelijkheden we krijgen om ook psychotherapeutisch te interveniëren! De concepten van Stern e.a. (1998) bouwen op deze gedachten voort en bieden een uitbreiding van de bestaande ideeën van de effectiviteit van psychotherapie. Je zou ook kunnen zeggen dat het hier gaat om een explicitering van de werkzaamheid van het psychotherapeutische begrip primaire relatie.

'Moments of Meeting' alleen lijken echter niet genoeg. Zo heeft LeDoux (1996) neurofysiologisch bewijs geleverd dat emotionele ontladingen, gerelateerd aan ervaringen die subcorticaal, onbewust dus, opgeslagen zijn, niet kunnen veranderen zonder betrokkenheid van de cortex. Vertaald in psychotherapeutische termen: ook inzicht is van belang voor verandering.

Het lijkt erop dat de werkzaamheid van psychotherapie terug te voeren is op een combinatie van verandering in expliciete, corticale, en impliciete, subcorticale, kennissystemen.

CONCLUSIE

Van Dantzig (persoonlijke mededeling) is in ons land een niet-aflatende pleitbezorger voor de

toename in beschikbaarheid en toegankelijkheid van psychotherapie. De wankelende positie van de psychotherapie wordt volgens hem ingegeven door een loochening van psychologisch leed door maatschappij, politiek en wetenschap. Hij benadrukt vooral de ontkenning van de impact en ernst van kindermishandeling. Ook Van der Kolk (1996), een gerenommeerd traumaonderzoeker, zegt dat de erkenning van de invloed van externe factoren op het ontstaan en instandhouden van psychische ziekte bijna ogenblikkelijk aspecten als schaamte en verantwoordelijkheid met zich meebrengt. Met andere woorden, erkenning van het feit dat er veelvuldig traumatisering plaatsvindt in de maatschappij zou wel eens als logisch gevolg kunnen hebben dat diezelfde maatschappij daar dan ook voor moet gaan betalen in de vorm van het beschikbaar stellen van effectieve behandelingen en van geld voor onderzoek, ten einde onze kennis in de ontstaanswijze van ziekten te vergroten. Ons inziens vormen deze financiële gevolgen een belangrijk motief om niet te hoeven komen tot erkenning van het belang van de invloed van omgevingsfactoren op psychische stoornissen en de plaats die de psychotherapie hierin zou kunnen hebben.

Het werkgebied van de psychiater bevindt zich zowel in klinisch als in wetenschappelijk opzicht binnen de driehoek hersenen-psychedrag. Verwaarlozing van een van de drie poten van de driehoek leidt tot verlies van kennis en begrip. Meerdere onderzoekers spreken hun verwachting uit dat de neurowetenschappen in samenspraak met de gedragswetenschappen in de komende eeuw met overtuigend bewijs zullen komen hoe diep de relatie met onze primaire hechtingsobjecten ingrijpt in de structuur en functie van onze hersenen en dus onze 'way-of-being-with-the-world', zoals Stern (1994) dat noemt, bepaalt. De psyche lijkt dus, ook in wetenschappelijk opzicht, een goede toekomst te hebben. We vinden dan ook dat de psychotherapie, als enige vorm van behandeling die zich op structurele wijze met de relatie bezighoudt, in ons vak moet worden gherwarderd.

LITERATUUR

- Beebe, B. (1998). A procedural theory of therapeutic action: Commentary on the symposium 'Interventions that effect change in psychotherapy'. *Infant Mental Health Journal*, 19, 333-340.
- Beenen, F. (1995). De toekomst van de psychotherapie-research. Over het toenemende reclamegehalte van wetenschappelijk psychotherapie-onderzoek. *Tijdschrift voor Psychotherapie*, 21, 513-518.
- Bowlby, J. (1960). Grief and mourning in infancy and early childhood. *Psychoanalytic Study of the Child*, 15, 9-52.
- Brown, A.S., van Os, J., Driessens, C., e.a. (2000). Further evidence of relation between prenatal famine and major affective disorder. *American Journal of Psychiatry*, 157, 190-195.
- Cornelis, A. (1999). *De vertraagde tijd. Revanche van de geest als filosofie van de toekomst*. Middelburg-Amsterdam-Brussel-Keulen: Essence.
- Emde, R.N. (1976). Emotional expression in infancy: A biobehavioural study. *Psychological Issues*, 10, 37. New York: International University Press.
- Emde, R.N. (1999). Moving ahead: Integrating influences of affective processes for development and for psychoanalysis. *International Journal of Psychoanalysis*, 80, 317-340.
- Field, T. (1985). Attachment as psychobiological attunement: Being on the same wavelength. In M. Reite & T. Field (red.), *The Psychology of Attachment and Separation*. Orlando Academic Press.
- Fogel, A. (1982). Affect dynamics in early infancy. In T. Field & A. Fogel (red.), *Emotion and early interaction*. Hillsdale NJ: Erlbaum.
- Fonagy, P. (1999). Memory and therapeutic action, Guest Editorial. *International Journal of Psychoanalysis*, 80, 215-224.
- Gottlieb, G. (1992). *Individual development and evolution*. New York: Oxford University Press.
- Harlow, H.F., Dodsworth, R.O., & Harlow, M.K. (1965). Total social isolation in monkeys. *Proc. National Acad. Sci. USA*, 54, 90-97.
- Hutschemaekers, G., & Neijmeijer, L. (1998). *Beroepen in beweging. Professionalisering en grenzen van een multidisciplinaire GGZ*. Trimbos-instituut, Utrecht. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Kandel, E.R. (1998). A new intellectual framework for psychiatry. *American Journal of Psychiatry*, 155, 457-469.
- Kandel, E.R. (1999). Biology and the future of psychoanalysis: A new intellectual framework for psychiatry revisited. *American Journal of Psychiatry*, 156, 505-525.
- Kolk, B.A. van der, McFarlane, A.C., & Weisaeth, L. (red.) (1996). *Traumatic stress: The effects of overwhelming experience on mind, body and society*. New York USA: The Guilford Press.
- Kraemer, H.C., Yesavage, J.A., Taylor, J.L., e.a. (2000). How can we learn about developmental processes from cross-sectional studies, or can we? *American Journal of Psychiatry*, 157, 163-171.
- LeDoux, J. (1996). *The emotional brain: The mysterious underpinnings of emotional life*. New York: Simon & Schuster.
- Lyons-Ruth, K. (1998). Implicit relational knowing: Development and psychoanalytic treatment. *Infant Mental Health Journal*, 19, 282-289.
- Milner, B., Squire, L.R., & Kandel, E.R. (1998). Cognitive neuroscience and the study of memory. *Neuron*, 20, 445-468.
- Os, J. van, Jones, P., Lewis, G., e.a. (1997). Developmental precursors of affective illness in a general population cohort. *Archives of General Psychiatry*, 54, 625-631.
- Perry, B.D., Pollard, R.A., Blakley, T.L., e.a. (1995). Childhood trauma, the neurobiology of adaptation, and 'use-dependent' development of the brain: How 'states' become 'traits'. *Infant Mental Health Journal*, 16, 271-291.
- Perry, J. Chr., Banon, E., & Ianni, F. (1999). Effectiveness of psychotherapy for personality disorders. *American Journal of Psychiatry*, 156, 1312-1321.
- Rapoport, J.L. (2000). The development of neurodevelopmental psychiatry. *American Journal of Psychiatry*, 157, 159-161.
- Roback, H.B., Barton, D., & Castenuovo-Tedesco, M.D. (1999). A symposium on psychotherapy in the age of managed care. *American Journal of Psychotherapy*, 53, 1-17.
- Schore, A. (1994). *Affect regulation and the origin of the self: The neurobiology of emotional development*. Hillsdale, New Jersey/Hove, United Kingdom: Lawrence Erlbaum Assessment, Publishers.
- Schore, A. (1996). The experience dependent maturation of a regulatory system in the orbital prefrontal cortex and the origin of developmental psychopathology. *Development and Psychopathology*, 8, 59-87.
- Spitz, R.A. (1945). Hospitalism: An inquiry into the genesis of psychiatric conditions in early childhood. *Psychoanalytic Study of the Child*, 1, 53-74.
- Spitz, R.A. (1959). *A genetic field theory of ego formation*. New York: International University Press.
- Staak, C.P.F. van der, Dalewijk, H.J., & Everaerd, W.Th.A.M. (1999). *Psychotherapie als specialisme. Enkele historische lijnen*. *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*, 4, 390-399.
- Stern, D.N. (1985). *The interpersonal world of the infant: A view from psychoanalysis and developmental psychology*. New York: Basic Books.

- Stern, D.N. (1994). One way to build a clinically relevant baby. *Infant Mental Health Journal*, 15, 9-25.
- Stern, D.N. (1998). The process of therapeutic change involving implicit knowledge: Some implications of developmental observations for adult psychotherapy. *Infant Mental Health Journal*, 19, 300-308.
- Sydow, K. von, & Reimer, C. (1998). Attitudes toward psychotherapists, psychologists, psychiatrists and psychoanalysts: A metacontent analysis of 60 studies published between 1948 and 1995. *American Journal of Psychotherapy*, 52, 463-489.
- Tronick, E.Z. (1998). Dyadically expanded states of consciousness and the process of therapeutic action. *Infant Mental Health Journal*, 19, 290-299.

AUTEURS

M.G.J. SCHMEETS, (kinder)psychiater-psychoanalyticus, Symfora Groep, locatie Zon en Schild.

A.C. VAN REEKUM, psychiater-psychoanalytica in opleiding, Regionaal Psychiatrisch Centrum Woerden.

Correspondentieadres: M.G.J. Schmeets, Kinder- en Jeugdpsychiatrisch Centrum Fornhese, Zon en Schild, Postbus 3051, 3800 DB Amersfoort.

Het artikel werd voor publicatie geaccepteerd op 4-5-2000.

SUMMARY Psychotherapy and its future in the psychiatric field: An attempt for integration of new insights – M.G.J. Schmeets, A.C. van Reekum –

Psychotherapy and its effectiveness are under attack. It seems that psychiatry gradually turns its back on it. Recent developments in many fields of research, among which genetics, however, seem to give significant support for the preservation of psychotherapy. The neurosciences attempt to make the primary attachment operative, because it proves to be of great influence on the brain's function and structure. An important task within the dyad caretaker-infant (the primary relationship) is the mutual affect regulation, by means of mutual harmonisation. In turn it appears that the affect regulation also has influence on the brain's function and structure. Information from the primary relationship, including its affective component, becomes stored in what is called the procedural memory. It leads to general ways of being and social intercourse, which determine the way the individual forms relationships for life. Recent research in psychotherapy postulates that changes in these procedural, unconscious, implicit schemes form an important effective psychotherapeutic factor, whether you are a behavioural therapist or a psychoanalyst. So psychotherapy ought to be reevaluated within the psychiatric field.

[TIJDSCHRIFT VOOR PSYCHIATRIE 42 (2000) 7, 459-467]

KEYWORDS attachment, infantresearch, neurosciences, psychotherapy